

Makale Künyesi (Araştırma): Aşirov, T. (2019). Sovyet Türkmenistan'ında edebî dil araştırmaları: Hıdır Deryayev örneği. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*. 4 (1), 121-131.

SOVYET TÜRKMENİSTAN'INDA EDEBİ DİL ARAŞTIRMALARI: HİDİR DERYAYEV ÖRNEĞİ

Tahir AŞİROV¹

ÖZET

XX. yüzyılın başı Türkmen topraklarında değişik kültürel sorunların tartışıldığı, olaşma yapıldığı ve yazıya döküldüğü bir dönem olarak tarihe geçmiştir. Söz konusu dönemde Türkmen kültürünün en önemli ve başlıca sorunlarından biri olan dil mevzuu üzerine kaleme alınan yazılar ve yayınlar içinde dikkat çeken düşünceler, görüşler ve öneriler şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde Türkmen dili, özellikle de Türkmen edebî dili üzerinde görüş bildiren Hıdır Deryayev'in (1905-1988) ayrı bir yeri bulunmaktadır. Türkmen halkının zihnine "İkbal" adlı romanı ile yerleşen Hıdır Deryayev'in Türkmen dili üzerine yaptığı çalışmaların, özellikle Türkmen edebî dili hakkındaki "Türkmen Köne Edebî Dili" adlı makalesinin ayrı bir değeri olduğu söylenebilir. XX. yüzyılın baskıcı otuzlu Türkmen edebî dili hakkında düşüncelerini açıklayan Deryayev, 1917 İhtilalinden önce de Türkmen edebî dilinin var olduğunu söylemektedir. Bu düşüncesinden dolayı dönemin siyasi ideolojisinin dilinden konuşan yazarlar tarafından milliyetçi olmakla eleştirilen Deryayev, görüşünden döndüğünü ifade etse de 19 yıl geçireceği Sibiryâ hapishanelerine (1937) gönderilmiştir. Türkmen tarihi, düşüncesi, dili ve kültüründe, XX. yüzyılın ilk yarısındaki geleneklerle Sovyetler Birliği'nin (rejimi?) devrimci anlayışı arasında canı pahasına köprü olmaya gayret gösterenlerden biri de Hıdır Deryayev'dir. Türkmen düşünürü Deryayev'in yazılarında, dönemin sorunlarına özgür bakış açısıyla çözüm getirmeye çalıştığı görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Türkmen Dili, Türkmen Edebî Dili, Deryayev, Eleştiri, Mücadele.

¹ Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Dr. Öğr. Üyesi tahirashirov@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9684-0834>

THE LITERARY LANGUAGE STUDIES IN SOVIET
TURKMENISTAN: SAMPLE OF H. DERYAYEV

ABSTRACT

The beginning of the XX century was recorded as a history in which the various cultural problems were discussed, voted and written in Turkmen Lands. In the mentioned period, this issue arises in the form of thoughts, opinions and suggestions that attracts attention in the articles and publications on the language topic which is one of the most important and major problems of Turkmen culture. Hıdır Deryayev (1905-1988) who expressed his thoughts on Turkmen language, especially on the Turkmen literary language in this period, has a special place. Hıdır Deryayev who settled in the minds of Turkmen people with his novels "İkbal", can be said that his studies on the Turkmen language, especially the research article "Turkmen Kone Edebi Dili" which is about Turkmen Literary Language, has an especial value. Deryayev who is describing his thoughts about the Turkmen literary language in the repressive thirtieth years of XX century, says that there has been already a Turkmen Literary language before the 1917 Revolution. Deryayev who was criticized with nationalism by the authors of the political ideology of the period because of his mentioned idea, was sent to Siberian prisons in 1937 for 19 years, although he has stated that he returned from his opinion. Hıdır Deryayev was one of those who strived to be a bridge between the tradition and the revolutionary understanding of the Soviet Union in the first half of XX century on issues such as Turkmen History, thought, language and culture. It is seen that in the works of Deryayev, the Turkmen thinker, tried to solve the problems of the period with free perspective.

Key words: Turkmen language, Turkmen literary language, Deryayev, Criticism, Struggle.

GİRİŞ

XX. yüzyıl başları Türkmen topraklarında değişik kültürel sorunların tartışıldığı, yeni düşüncelerin ortaya çıkarıldığı ve yazıya döküldüğü bir dönem olarak tarihe geçmiştir. Bu dönemde değişik konuların, özellikle Türkmen dili üzerinde yapılan tartışmaların, önerilerin, düşüncelerin ayrı bir yerinin olduğunu görmek mümkündür (Aşırov, 2017, s. 58–62). Bu dönemde düşüncelerini rahatlıkla ifade eden düşünürlerden birinin de Hıdır Deryayev (1905-1988) olduğu görülmektedir. Deryayev, 1933-1937 yılları arasında Türkmen dili üzerine birkaç önemli çalışma yayınlamıştır. Deryayev, "Türkmen dilinin sintaksisi", "Türkmen dilinin grammatikası", "Yewropalılar üçin Türkmen dili", "Gelcek zaman işliginiň käbir meseleleri", "Türkmen dilinin tarihının meseleleri", "Magtımgulı'nın eserlerinin gözleginde" adlı çalışmalar gibi değerli yapıtlara imza atmıştır.

Deryayev'in 1937 yılında yayımlanmaya başlayan "Ganlı pençeden" romanının yazara şöhret kazandırdığını söylemek mümkündür. 1960 yılında "Ganlı pençeden" romanı "İkbal" adıyla birinci cilt, 1962 yılında ikinci cilt, 1966 yılında üçüncü cilt, 1971 yılında ise dördüncü cilt olarak yayımlanmıştır (Kurbansahatov, 1975; Azimov, 1980; Azimova, 1980).

Sosyalist Türkmen Edebiyatının meşhur simalarından biri olan Deryayev'in Türkmen edebî dili hakkındaki özgün görüşünün yer aldığı "Türkmen Köne Edebî Dili" adlı makalesi, 1932 yılında "Komünistler Maarifi" adlı derginin 44-49. sayfaları arasında yayımlanmıştır (Deryayev, 1932, s. 44-49). Bu yazının, Türkmen edebî dili tarihinde ayrı bir değeri bulunmaktadır. Ayrıca Deryayev'in yazılarının ayrı bir özelliği de "dinlevçi" (dinleyici), "sözleyci" (anlatıcı), "ilerici", "gayracı" (gerici) gibi uluslararası kavramların Türkmençesini aktif olarak kullanmasıdır. Deryayev makalesinde, "İnkılaptan [Ekim 1917] önce Türkmen edebî dili var mıydı?" sorusu bağlamında değerlendirmede bulunmakta ve soruya olumlu yaklaşmaktadır.

Hıdır Deryayev'in "Türkmen Köne Edebî Dili" adlı makalesinin kaleme alınma nedeni ise, Kümüşali Böriyev'in "Türkmenistan" gazetesindeki "Türkmen dili" adlı yazısıdır. Deryayev makalesinde, Böriyev'in "Türkmen boylarının konuşmaları birbirine yakın olup kendi aralarında anlaşabilseler de birleştikleri bir edebî dilleri yoktu" şeklindeki görüşünü aktarmakta ve bunu iki şekilde anlamının mümkün olduğunu belirtmektedir (Deryayev, 1932, s. 44).

Deryayev, ilk olarak Böriyev'in sözlerinin şöyle anlaşıldığını ifade etmektedir: "Türkmenler kabileler hâlinde yaşadıkları yerlerde her kabile geçim şartlarının zorunlu kıldığı bir edebî [resmî] dil oluşturmuştur. Ancak o diller [şiveler] şu an birleşmemiştir" şeklinde bir anlam ortaya çıkıyor (Deryayev, 1932, s. 44). Bunun ise genel olarak Türkmen dili tarihi açısından doğru olmadığını şöyle açıklamaktadır: "Böyle düşünmek elbette yanlış, Türkmen'in birkaç edebî dilinin olması mümkün değil ancak Türkmen dilinin birkaç şivesinin olması mümkün" (Deryayev, 1932, s. 44). Görüldüğü gibi Deryayev, Türkmen dilinin birkaç edebî dilinden değil birkaç şivesinden bahsedebileceği üzerinde durmaktadır.

İkinci olarak Deryayev, Türkmen edebî dilinin olmadığı anlamına gelebileceğini şöyle belirtmektedir: "İkinci şekilde düşünüldüğünde, Türkmen'in edebî dili asla yoktu şeklinde bir anlam ortaya çıkıyor" (Deryayev, 1932, s. 44). Bunun sonucunda Deryayev, "öyleyse İnkılaptan [Ekim 1917] önce Türkmen edebî dili var mıydı veya yok muydu?" sorusunu sormanın gerekliliğini ortaya koymaktadır

(Deryayev, 1932, s. 44). Deryayev, konuyu bu bağlamda değerlendirmenin doğru olacağını belirterek “söylenen meseleye geçelim” diyerek problemi altı başlıkta irdelemektedir (Deryayev, 1932, s. 44).

1. Edebî Dil ve Türkmen Edebî Dili

Deryayev, ilk olarak genel bir edebî dil üzerinde durmaktadır. Nitekim bu konuyla ilgili şöyle bir soru sormaktadır: “Edebî dil nasıl anlaşılacak?” (Deryayev, 1932, s. 44). Bu soruya Deryayev, “Elbette bir halkın tam anlamda edebî dilinin olması için o halkın iktisat ve siyasette birleşmiş olması gerekir” şeklindeki ifadeyle onun zaruri bir birliklilik olduğu üzerinde durmaktadır (Deryayev, 1932, s. 44). Ayrıca Deryayev, edebî dil olabilmesi için yönetimin dili [olması gerekliliğini] düşünmektedir. Deryayev'in bu konudaki görüşünden hareketle ekonomide, siyasette, yönetimde tam anlamda kullanılan ve yazım birliği olan bir dilin olmasının gerekli olduğu görülmektedir. Ancak Deryayev, bu esasları bulunduran Türkmen edebî dilinin olmamasına rağmen bir edebî dilden bahsedilebileceği ile ilgili olarak da şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: “Türkmen'in ise bunlar gibi birleşen hükümet dili, yani tam anlamda edebî dili olmasa da Türkmen'in edebî dili vardı. O dili incelemek için ise XVIII. – XIX. yüzyıl Türkmen şairlerinin diline bakmak gerekir” (Deryayev, 1932, s. 44).

Deryayev, Türkmenlerin o dönemde devlet birliği olmamasına rağmen edebî dili olduğunu savunmaktadır. Onun Türkmen kültür tarihinden devam edegelen birikimin diğer diller ile etkileşim sonucunda oluştuğu savını benimsemektedir. Bu çerçevede Deryayev, edebî dilin oluşmasında dışsal gerekli olan özelliklerin olmamasına rağmen Türkmenlerin bir edebî dilinin olduğunu kabul etmektedir. Bunun delili olarak XVIII. – XIX. yüzyılda yaşamış olan Türkmen şairlerinin kullandığı dili örnek olarak vermektedir. Bunları edebî dilin kaynağı, milletin ortak dil hazinesi olarak görmektedir. Bu bağlamda Deryayev, Türkmen'in edebî dilinin olduğunu söylemek imkânı üzerinde durulabileceğini belirtmekte ve onun varlığını şöyle değerlendirmektedir: “O sebepten bu şairlerin dilini Türkmen eski edebî dili olarak kabul etmemiz ve bu dili incelememiz gerekir” (Deryayev, 1932, s. 44 -45). Ancak Deryayev, Türkmen edebî dilinin kaynağı, göstergesi olan şairlerin şairlerinin üzerinde yapılan bir araştırma olmadığından, konunun tartışıldığını şöyle belirtmektedir: “İnkılapta önce yazılan ilmî kitaplar yoktur” (Deryayev, 1932, s. 44). Türkmen şairlerinin bıraktıkları değerli miras irdelenmediğinden dolayı Türkmen edebî dili üzerinde duraksama yaşandığından

bahsetmektedir. Buna rağmen Deryayev'e göre İhtilalden önce Türkmenlerin bir edebî dili vardır.

2. Türkmen Edebî Dili ve Sınıfsal Dil

Deryayev, makalesinde Türkmen dili ile ilgili şairlerinin dili bağlamında genel bir değerlendirme yapmaktadır. Bununla ilgili onların dilinin, kendi döneminin güncel olarak kullanılan Türkmenceden farklılığını belirtmektedir. Onun daha çok Çağatay Türkçesi, Arapça, Farsça kelimeleri barındırdığı üzerinde durmaktadır. Edebî dili incelemek için bu dilin sınıfsal durumunun irdelenmesinin gerekli olduğunu belirtmektedir (Deryayev, 1932, s. 45). Deryayev'in, edebî dili sınıfsal bağlamda değerlendirdiği görülmektedir. Nitekim Deryayev yazısında, "bu dil hangi sınıftır?" şeklinde sormaktadır (Deryayev, 1932, s. 45). Bunun üzerine Deryayev, "Türkmen emekçilerinin mi veya başka sınıfın mıdır?" şeklinde tekrar soruyu detaylandırarak sormakta ve meseleye şöyle cevap vermektedir: "Belki bu genel Türkmen dili olan Mahtumkulu'nun, Mollanefes'in ve diğer şairlerin dilleri tüm Türkmenler için anlaşılırdır. Bu dil bir sınıfın değil şeklinde bir fikrin de olması mümkündür. Ancak bu gibi fikirler zengin kesimin fikri olmakla birlikte yanlış olarak değerlendirilmiştir" (Deryayev, 1932, s. 45).

Her bir dilin sınıfının olacağından bahseden Deryayev, edebî dilin, ortak bir yazı dilinin olduğunu, şairlerin dilinin tümünü "Türkmenler için anlaşılır." olarak ifade etmektedir. Bununla birlikte Türkmen şairlerin de bir sınıfının olduğunu belirtmekte ve onun da zenginlerin, feodallerin sınıfı ve onların dili olduğunu açıklamaktadır. Deryayev, dil ile sınıf ilişkisi hakkındaki düşüncelerini şöyle açıklamaktadır: "Bir sınıfa ait olmayan millet dili yok. Millet içerisinde sınıf varsa, dilin de bir sınıfı vardır, ne zaman ki millet arasında sınıf (farkı ortadan kalkar) dilin de o zaman sınıfı olmaz. Biz yurdumuzda sosyalizm kurarak zenginler sınıfını yok ettikten sonra bizim dilimizde sınıflılık olmaz, sadece bir dil olur, o da sosyalizm dili olur [ancak] onda da sınıflılık ruhu bir vakit (olmuştur)" (Deryayev, 1932, s. 45).

Deryayev, Türkmen edebî dilinin sınıfının, feodaller sınıfının dili olduğunu belirtmektedir. Ancak Sovyetler Birliği'nin kurulmasından sonra oluşan sosyalizm döneminin, Türkmen dilinin bir sınıfının olmayacağını izah etmekte ve sadece sosyalizm dili olacağını belirtmektedir. Buna rağmen eski sınıfsal dilin de kısa süreli olsa da etkisini devam ettireceği yönünde görüşünü açıklamaktadır. Deryayev, bunu Türkmen edebî dilinin sınıfsal alt yapısını irdeleyerek temellendirmeye çalışmaktadır: "Meğer bizim değerlendirecek edebî

dilimiz Türkmen emekçilerinininki miydi? Hayır. O dil Türkmen emekçilerinininki değil. O emekçileri ezmekte olan sınıfın diliydi” (Deryayev, 1932, s. 45).

Aynı zamanda Deryayev, dilin gelişiminin karşılıklı mücadele ile ilerlediğini ifade etmektedir. Konuyu, dönemin geçerli olan diyalektik materyalizm bağlamında değerlendirdiği görülmektedir. Ezen ve ezilen şeklinde iktisadiyat temelinde konuyu ele alan Deryayev, bu iki sınıfın mücadelesinden onun ortaya çıktığını belirtmektedir: “İki sınıf arasındaki amaç doğrultusunda olan cephe ne kadar güçlenirse, dil de o kadar sınıflaşıyor, her iki sınıf da amacı doğrultusunda mücadele etmesi için kendi şairlerini, bilim adamlarını, ideologlarını ortaya çıkarıyorlar” (Deryayev, 1932, s. 45).

Deryayev, her sınıfın amacına ulaşmak için şairleri, bilim adamlarını ortaya çıkardığını anlatmaktadır. Buna bağlı olarak Deryayev, ‘ezen sınıfın en meşhur şairi’ olarak nitelendirdiği Türkmen millî şairi Mahtumkulu özelinde konuyu şöyle değerlendirmektedir: “Mahtumkulu ise yani ezen sınıfın yaman, en meşhur şairlerindedir... Mahtumkulu’nun fikir dünyasında, yukarı kesim olan sınıfı yüceltmek, aşağıda olan sınıfı daha da alçaltmak gibi bir amaç ortaya çıkıyor... Diğer şairleri alsak da ezen sınıfı ayaklandırmakta olan Mahtumkulu’nun düdüğünü üflüyor” (Deryayev, 1932, s. 46).

Deryayev, Mahtumkulu ve diğer şairlerin şiirlerinden Türkmen edebî dilinin varlığını ortaya koymaya çalışmaktadır. Böylece Türkmen edebî dilinin İnkılaptan önce de varlığı sonucuna ulaşmaktadır. Ancak Deryayev, İnkılaptan önce var olan Türkmen edebî dilinin emekçilerin değil, zenginlerin edebî dili olduğunu tekrar şöyle açıklamaktadır: “Türkmen’in önceki edebî dili dediğimiz şey, emekçi sınıfı ezmek için ezen sınıfın elinde araç olan keskin silahmış. Demek ki Türkmen’in önce edebî dili varmış ancak o dil yukarı kesim olan ezen sınıfınki imiş” (Deryayev, 1932, s. 46).

Deryayev yazısında, İnkılaptan önce Türkmen edebî dilinin proleterlerin dili olmadığını altını kalın bir şekilde çizmektedir. Çünkü o dönemde Türkmenler arasında proleter sınıf olmadığından, emekçilerin edebî dilinin varlığından söz edilemeyeceğini şöyle açıklamaktadır: “O sebepten Türkmen emekçilerinin yani Türkmen proleterlerinin edebî dili olarak hüküm sürmüştü şeklinde ifade edilemeyecektir” (Deryayev, 1932, s. 46).

Deryayev’e göre Türkmen proleterlerinin edebî dilinin olduğunu söylemek mümkün değildir. Buna rağmen halk edebiyatında emekçilerin düşüncelerini yansıtan metinlerin görülebileceğini ise

şöyle ifade etmektedir: “Türkmen emekçilerinin, zenginlere ya da ezen sınıfa karşı geliştirdikleri [söylemler] bizim halk edebiyatımızda istemediğiniz kadar bulunacaktır” (Deryayev, 1932, s. 46).

Türkmen halk edebiyatında proleter düşüncüyü yansıtan yazıların olduğu görülebilir. Ayrıca Sovyetler Birliği zamanında Türkmen halk edebiyatının genel olarak materyalist anlayışla yorumlanmaya ve proleter temeller üzerinde yapılandırılmaya çalışıldığı ise bir realitedir.

3. Türkmen Dili ve Dilsel Etkileşim

Deryayev, “Türkmen Köne Edebî Dili” olarak ifade ettiği, Türkmen edebî dilinin hangi dillerin etkisinde olduğu konusunu da incelemektedir. Kültürün temel öğelerinden biri olan dilin, özellikle edebî dilin toplumsal-kültürel gerçeklik alanında insana özgü kurumsal ilişki ve etkileşim unsuru olduğu bilinmektedir. Deryayev, Türkmen edebî dilinin Arapça, Farsça ve Çağatay Türkçesinin etkisinde olduğunu, konuyla ilgili sorduğu bir soru üzerinden açıklamaktadır: “Bu edebî dil diye andığımız dil hangi dilin tesirindedir? Bu dil üç dilin tesirinde idi. 1. Arap dili. 2. Fars dili. 3. Çağatay dili” (Deryayev, 1932, s. 46).

Deryayev, Türkmen edebî dilini etkileyen dilleri belirledikten sonra onların etki etme nedenlerini açıklamaya çalışmaktadır. Nitekim Türkmen edebî diline, Arap dilinin etkisinin, İslam dini bağlamında olduğunu belirtmektedir. Türkmen dilinin diğer dillerle etkileşiminde, dinin ayrı bir önemini olduğu ise bir gerçektir. Çünkü o dönemde, Araplar ile iktisadî bir ilişkinin olmadığına dikkat çekmektedir. Bundan dolayı da konuşma yoluyla etki ettiğini söylemenin olanaklı olmadığını belirtmektedir (Deryayev, 1932, s. 46).

Deryayev, Türkmen diline Farsçanın etkisinin üç yolla olduğunu belirtmektedir. Bunlardan birincisinin İslam dini üzerinden, ikincisi doğrudan ilişkiler bağlamında, üçüncüsünün ise Çağatayca üzerinden olduğunu açıklamaktadır (Deryayev, 1932, s. 46-47). Deryayev, Türkmen diline Farsçanın Çağatayca üzerinden etkisini ayrıntılı olarak değerlendirmektedir. Farsçanın Çağatayca üzerinden Türkmen edebî diline etkisini, dolaylı etkileşim olarak nitelendirdiği söylenebilir. Türkmen şairi Mahtumkulu'nun şiirlerinde, bunun özellikle görüldüğünü şöyle açıklamaktadır: “[Çağatay Türkçesinin etkisini] kontrol etmek için Türkmen'in önceki edebî dilinin temsilcisi olan Mahtumkulu'nun dilini incelediğimizde onun Çağatay şairlerinin etkisinde yetişen bir şair olduğu görülür. Çağatay şairlerinin meşhurlarından Rovıyı'nın [Nevayî'nin], Ahmet Yesevî'nin dilinde Fars dili unsurları oldukça fazladır. Mahtumkulu ise o, Yesevî (mistik)

sufilerinin atası olan Ahmet Yesevî'nin okulundandır. O sebepten Fars dilinin tesiri, Türkmen diline Çağatay dili aracılığıyla da girmiştir, şeklinde ifade edebiliriz" (Deryayev, 1932, s. 47).

Deryayev, Çağatay Türkçesinin Türkmen diline etkisinin anlaşılır olduğu üzerinde durmaktadır: "Dilimize tesirinin ulaşması doğaldır" (Deryayev, 1932, s. 47). Ayrıca Deryayev, Çağatay Türkçesinin etkisinin hâlâ devam ettiğini ifade etmektedir (Deryayev, 1932, s. 47).

4. Türkmen Dili ve Sosyal Hayat

Deryayev, makalesinde dördüncü başlığı belirtmeden ve sorusunu sormadan konuya geçmektedir. Bununla ilgili olarak dil gelişimi konusunu tartışmakta ve her bir dilin, o dili konuşan toplumun yaşam koşullarına göre oluştuğunu belirtmektedir. Türkmen halkının hayat standartlarının değişmesi ve gelişmesi ile kullandığı dilin de her yönden değişikliklere uğradığı ve bu değişikliklerin toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak gelişmeler olduğu görülebilir. Bu konuda Deryayev şöyle değerlendirme yaparak konuyu ele almaktadır: "Bizim o dilimiz bir millet olma yolunun başlangıcında yaşayan halkın dilidir. Bizim o hayatımız ile şimdiki hayatımızın arasında yüzlerce yıllık yol vardır" (Deryayev, 1932, s. 47).

Deryayev, bir dilin ilerleyişini ve gerileyişini sosyal hayat bağlamında değerlendirmektedir. Bununla ilgili Deryayev, Türkmen hayatındaki değişimleri anlatmakta ve bu bağlamda Türkmen dilinde değişim yaşandığını şöyle açıklamaktadır: "Dili de hayatın azığı (besini) olarak kabul edersek, o feodal hayatın oluşturduğu edebî dilin çöküşünde ya da değişmesinde sosyalizmin kurulmasının oynadığı büyük bir rol yoktur. Görülmelidir ki önceki "eski" hayatın ölmesi/değişmesi ile onun azığı olan dili de ölmeye/değişmeye başlıyor" (Deryayev, 1932, s. 47).

Deryayev, Türkmen hayatında eski dilin değişmeye başladığını, Mahtumkulu'nun şiirlerinden "Behiştin" isimli şiirini örnek getirerek açıklamaya çalışmaktadır (Deryayev, 1932, s. 47). Bu şiirde geçen sözlerin kullanımdan kalktığını veya kalkmaya yüz tuttuğunu ifade etmektedir (Deryayev, 1932, s. 48).

5. Türkmen Dili ve Kaynakları

Deryayev yazısının beşinci bölümü olarak Türkmen eski edebî kaynaklarının yayınlanma konusunu ele almaktadır. Bu konuyla ilgili olarak kaynakların yayınlanmasının gerekli olup olmadığını tartışmakta ve onların yeni edebî dile etkisini değerlendirmektedir: "Eski şairlerin dillerinin yeni edebî dilimizi zenginleştirmekte büyük bir faydası yok desek! Eğer böyle ise eski şairlerin eserlerini, yani eski

edebî mirasları bastırmak gerek mi, gerek değil mi?" (Deryayev, 1932, s. 48).

Deryayev, Türkmen eski edebî kaynaklarının yayınlanması konusunda ortaya attığı soruyu, Lenin'in sözleri bağlamında değerlendirmektedir: "Ancak, mesele bu kaynaklar yayımlandığında onların içinden gerekli görülenleri seçerek almalı ve onları, Lenin'in düşünce eksenindeki güçlü tenkitleriyle ve Marksizm nokta-i nazarında (bakış açısıyla) tam olarak izah etmeliyiz: İşte bu nazariyat (bakış) ile eski edebî miraslardan seçerek alıp gerekli yerlerinden faydalanmak çok doğru olur" (Deryayev, 1932, s. 48).

Deryayev, Türkmen eski edebî kaynaklarının, dönemin düşünce yapısına uygun olan yerlerinin alınması, diğer yerlerinin de Marksist teorinin esasında değerlendirilmesinin gerekli olduğunu şöyle açıklamaktadır: "Eski medeni mirasları kökünden damarına kadar Marksizm nazariyesinde (bakış açısında) okuyarak gerçeği doğru değerlendirmeliyiz" (Deryayev, 1932, s. 48).

Aynı şekilde Deryayev kendi döneminde açılan değişik yükseköğretim kurumlarının okul dilinin Türkmen dili olduğunu belirtmektedir (Deryayev, 1932, s. 48). Buralarda Türkmen eski dilinde kaleme alınan eserlerin okutulmasının gerekli olduğunu belirtmektedir: "Öğretmenlik enstitülerinin dil edebiyat bölümünde Türkmen dili edebiyatı işleniyor. Ancak şimdi işlenişi yükseköğretim dairesini (ailesini) tam tatmin etmemektedir. Orada Türkmen dilinin ilminin, tarihi dil bilgisinin, diyalektolojisinin, halk edebiyatının (folklorunun) materyallerini İnkılaptan önceki Türkmen edebiyat tarihi derslerinde okutmak gerek" (Deryayev, 1932, s. 48).

Deryayev, Türkmen dilinin kaynaklarının önemi, yükseköğretim bağlamında değerlendirmektedir. Türkmen dili, daha doğrusu edebî dili üzerinde durmaktadır. Bugüne kadar dönemin benimsediği teoriye uygun bir şekilde incelenen bir kaynağın olmadığını belirtmektedir. Bundan dolayı Deryayev, yükseköğretim kurumlarında Türkmen dili ve edebiyatı adına sadece dilbilgisi okutulduğunu şöyle açıklamaktadır: "Herhangi bir yerde bu şeylerin okutulduğunu esas alabileceğimiz durum var mı? Marksizm nazariyesinde yayımlanan bir şey de yoktur. Yükseköğretim sadece bugünkü okul dil bilgisini okutarak devam etmiyor mu?" (Deryayev, 1932, s. 48).

Deryayev, Türkmen edebî dilini zenginleştiren kaynaklardan birinin de eski kaynaklar olduğu üzerinde durmaktadır. Onlar bırakıldığı zaman, sadece Türkmen dilinin dil bilgisini okutmaya mahkûm olunacağını söylemektedir. Buna bağlı olarak Deryayev

yazısında Türkmen eski edebiyatı incelendiğinde onun, Türkmen dil bilgisi açısından olumlu katkılarının olacağını şöyle açıklamaktadır: “Türkmen dilinin ilmî dil bilgisini oluşturmaya yardım edecektir” (Deryayev, 1932, s. 49).

6. Türkmen Dilinin Mahiyeti

Türkmen dilini, tarihi kronolojik gelişim esasında değerlendiren Deryayev, makalesinin altıncı bölümünde Türkmen edebî dilinin niteliğine, zenginliğine, kültür dili olduğuna yer vermektedir. Türkmen dilinin muhatabı etkileyen, ikna edici, tatlı bir dil olduğunu şöyle açıklamaktadır: “Bizim eski edebî dilimiz şirindi (tatlıydı)” (Deryayev, 1932, s. 49).

Deryayev, Türkmenler arasında Mahtumkulu'nun, Mollanefes'in dillerinin şirin (tatlı) olduğu konusu üzerinde durulduğundan bahsetmektedir: “Dilin faydalı/şirin, yani tatlı ve tatlı olmadığını ölçeceği onun sınıfsal yönüdür. İnsanlar arasında sınıf olduğuna göre dilin de sınıfı oluyor. Her iki sınıfın maksadı/amacı başka olduğundan, onların ideolojisini ortaya çıkararak (ideolojisini ele veren) dilleri de başka oluyor. Her sınıfın kendi dili, sınıf mücadelesinde ellerindeki kılıçtan keskin silahlarıdır... Her hayatın kendine özgü olan dili vardır. Her bir hayatın insanları için kendi dilleri tatlıdır diyebiliriz” (Deryayev, 1932, s. 49).

Deryayev'e göre dilin gelişmesinde coğrafi şartlar, siyasi durum, sosyal ortam önemlidir. O, bu durumun Türkmen edebî dili için de geçerli olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Türkmen dili üzerinde her zaman ilericiler ile gericiiler arasında tartışmanın olacağını belirterek makalesini tamamlamaktadır (Deryayev, 1932, s. 49).

SONUÇ

Deryayev'in “Türkmen Köne Edebi Dili” adıyla kaleme aldığı makale, Türkmen edebî dili açısından önemlidir. Ayrıca makale, XX. yüzyılın ilk yarısı Sovyetler Birliği döneminde Türkmen edebî diline bakışı da yansıtmaktadır. Bu dönemde Deryayev'in makalesinde dile getirdiği düşünceler, dönemin dil politikasının konseptine bağlı olarak değişik yönlerden eleştirilmiştir. G. Nazarov'un “Meselâni Magtimguli Çözyâr” adlı makalesi (Nazarov, 1933), yazarı belli olmayan “Deryayev'in Silâhsızlandırılması” isimli bir yazı ise konuyu daha da aydınlatmaktadır (Anonim, 1933). Bu eleştirilerin, Deryayev'in görüşünden geri adım atmasına sebep olduğu görülmektedir. Bunun üzerine Deryayev'in Ekim 1917 İnkılabından önce Türkmen edebî dilinin olmadığı yönünde yaşama tutunmak adına açıklayıcı bir yazı yayımlamıştır. Ekim 1917 İhtilalinin özgürlük

getireceğini düşünerek destekleyen ve görüşlerini açıkça ifade eden dönemin Türkmen düşünürlerinin ümidi, yıllar geçtikçe azalmaya başlamış, 1937 yılında ise tamamen kaybolmuştur. Dönemin sağladığı şartlar bağlamında Deryayev'in 1932 yılında açıkladığı, 1933 yılında vazgeçtiği Türkmen edebî dili hakkındaki düşünceleri, Türkmen dili tarihinde önemli olduğu gibi bunların Türkmen düşünce tarihinde de ayrı bir yeri bulunmaktadır.

Türkmen halkının zihnine "İkbal" adlı romanı ile yerleşen Hıdır Deryayev'in Türkmen dili üzerine yaptığı çalışmaların ayrı bir değeri bulunmaktadır. XX. yüzyılın baskıcı otuzlu yıllarında Türkmen edebî dili hakkında düşüncelerini açıklayan Deryayev, 1917 İhtilalinden önce de Türkmen edebî dilinin olduğunu söylemektedir. Deryayev'in bu düşüncesi, dönemin siyasi ideolojisine aykırı olduğundan, yönetimin dilinden konuşan yazarlar tarafından milliyetçilikle eleştirilmiştir. Deryayev, bundan sonra oluşan durumdan canını kurtarabilme, daha doğrusu millî düşüncenin kaybedilmemesi adına, görüşünden döndüğünü ifade eden bir yazı kaleme alsada da 19 yıl geçireceği Sibiryâ hapishanelerine 1937 tarihinde gönderilmiştir. Türkmen tarihi, düşüncesi, dili, kültüründe, XX. yüzyılın ilk yarısında gelenekle Sovyetler Birliği'nin devrimci anlayışı arasında canı pahasına köprü olmaya gayret gösterenlerden biri de Hıdır Deryayev'dir.

KAYNAKÇA

- Anonim (1933). Deryayev'in Silâhsızlandırılması. *Şuralar Türkmenistanı*. Aşkabat.
- Aşirov, T. (2017). Sovyetler Birliği'nin İlk Yıllarında Türkmenistan'da Tartışma Kültürü. *Türk Yurdu*. (357), 58–62.
- Azimov, P. (1980). *Talanlıvıy uçenty, znamenity pisatel: (K 75-letiyu so dnya rojdeniya H. Deryayeva)*. Aşkabat.
- Azimova, D. P. (1980). *Hıdır Deryayev - Romanist*. Aşkabat.
- Deryayev, H. (1932). Türkmen Köne Edebi Dili. *Komünistler Maarifi*. Aşkabat, (19-20), 44-49.
- Kurbansahatov, M. (1975). *Hıdır Deryayev*, Aşkabat.
- Nazarov, G. (1933). Meselâni Magtimguli Çözyâr. *Şuralar Türkmenistanı*. Aşkabat.